پێوەری نەتەوەییەکگرتووەکان بۆ داهاتووی هەژاریی، برسێتی، خۆشگوزەرانی و ڕەوشی ئابووریی لە عێراق

29-06-2025

نووسەرەکان

مەحموود بابان

کورتە : یەکێک لە هۆکارەکانی دواکەوتوویی دەوڵەتی عێراق لە بەدیهێنانی 17 ئامانجەکەی نەتەوەییەکگرتووەکان بۆ دانیشتوانەکەی گەورەیی کەرتی گشتی و نەبوونی کەرتێکی کارای تایبەتە، بۆ نموونە لەکۆی سەروو 4 ملیۆن هێزی کاری دەوڵەت و سەروو 2.5 ملیۆن خانەنشین بەبێ هەرێمی کوردستان هێشتا ژمارەی ئەوانەی ڕۆژانە خۆراکیان دەستناکەوێت و دەکەونە پیوەری برسیتییە یەک لەسەر شەشی کۆی دانیشتوانەکەی پێکدەهێنن.

بەرایی

رۆژی 24ی حوزەیرانی 2025 دەیەمین راپۆرتی ساڵانەی ئامانجەکانی گەشەپێدانێکی بەردەوام SDG لە 190 وڵاتی جیهان بڵاوکرایەوە، کە بەپێی راپۆرتەکە تراکی پێشکەوتنی وڵاتانی جیهان بۆ بەدیهێنانی 17 ئامانجەکەی نەتەوەیەکگرتووەکان تاوەکو 2030 خراوەتەڕوو، کەچی هیچ ئاماژەیەکی تێدا نییە کەوا عێراق بتوانێت یەک ئامانج لەو 17 ئامانجە بەدی بهێنێت.

ڕەهەندە سەرەکییەکانی ئەو 17 پێوەرەی نەتەوەیەکگرتووەکان دایناون بریتین لە باشکردنی ڕەوشی ژیان و گوزەرانی دانیشتوان و دابینکردنی خزمەتگوزارییە سەرەتاییەکان و کۆتایهێنان بە برسێتی، هەژاری و نایەکسانی لەنێو دانیشتوان بۆ هەموو جیهان، کەچی وڵاتانی وەک عێراق سەرەڕای دەوڵەمەندییەکی گەورەی سەرچاوەی نەوتی و داهاتی ساڵانە هێشتا لەخوارەوەی ریزبەندییەکەدان و چاوەڕوانیش ناکرێت تاوەکو 2030 بتوانێت یەکێک لەو 17 ئامانجە بەدی بهێنێت.

عێراق بڕیاری داوە لە 1ی تەممووزەوە کۆتایی بەبەکارهێنانی کاش لە دامەزراوە حکومییەکان بهێنێت، کەچی ژمارەی ئەوانەی تەمەنیان لەسەروو 15 ساڵییەوە و کارتی بانکیان هەیە ناگاتە ڕێژەی سووریا و سێ بۆ جوار هێندەی ئێران و تورکیاش کەمترە.

لەرووێەکی دیکەوە عێراق هەرچەندە بەجیاوازی دانیشتوان نزیکەی نیوەی هەرێەکە لە وڵاتانی تورکیا و ئێرانە، بەڵام بەپێی پێوەرەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان هاوشێوەی ئەم دوو وڵاتە هیچ ئاماژەیەکی نییە بۆ تێپەڕاندنی هەژاری، برسیتی و دەستبەرکردنی خۆشگوزەرانی بۆ دانیشتوانەکەی و ڕێژەکەشی لەمان زیاترە، ئەمەش سەرەڕای یەدەگێکی گەورەی نەوتی و گازی بە بەراورد بە تورکیا و هاوشێوەی ئێرانیش سزای ئابووری لەسەر نییە.

یەکێک لە هۆکارەکانی دواکەوتوویی دەوڵەتی عێراق لە بەدیهێنانی 17 ئامانجەکەی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ دانیشتوانەکەی گەورەیی کەرتی گشتی و نەبوونی کەرتێکی کارای تایبەتە، بۆ نموونە لەکۆی سەروو 4 ملیۆن هێزی کاری دەوڵەت و سەروو 2.5 ملیۆن خانەنشین بەبێ هەرێمی کوردستان هێشتا ژمارەی ئەوانەی ڕۆژانە خۆراکیان دەستناکەوێت و دەکەونە پێوەری برسیتییە یەک لەسەر شەشی کۆی دانیشتوانەکەی پێکدەهێنن.

هەروەها، لەساڵی 2013وە تاوەکو ڕۆژانی ڕابردوو وەزارەتی پلاندانانی عێراق و کابینە جیاوازەکان پلانی ستراتیژی و نیشتمانیان بۆ کوتایهێنان بە برسیتیو هەژاری خستووەتەڕوو، وەک پلانی پەرەپێدانی نیشتمانی (2013-2017) پلانی پەرەپێدانی نیشتمانی (2018-2022) ستراتیژی کەمکردنەوەی هەژاری (2018-2022)، پلانی پەرەپێدانی نیشتمانی (2024-2028)، ئێشتاش ئامادەکاری بۆ پلانی نیشتمانی (2025-2030) دەکرێت، کەچی هێشتا ساڵ بە ساڵ ئاڕاستەی و بەپێی پێوەری نەتەوەیەکگرتووەکان لە 2015وە تریندەکە بەرەو باشبوون نییە.

لەم ڕاپۆرتەدا، تیشکێک دەخەینەسەر پێوەرەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان و ڕەهەندە جیاوازەکانی بۆ داهاتووی عێراق و وڵاتانی دراوسێ، بەڵام فۆکووسی سەرەکی لەسەر پرسەکانی هەژاری، برسیتی و خۆشگوزەرانی و پێوەرە ئابووریەکان دەبێت، چونکە بنەمای بەدیهێنانی پێوەرەکانی دیکەیە.

داهاتووی هەژاری، برسیتی و خۆشگوزەرانی لە عێراق دا

لەچارەکی یەکەمی ئەمساڵدا دەوڵەتی فیدراڵی بەبێ پاریزگاکانی هەرێمی کوردستان بڕی 7 تریلیۆن و 247 ملیار دینار و ساڵی ڕابردووش بڕی 26 تریلیۆن و 692 ملیار دیناری وەک هاوکاری و چاودێری کۆمەڵایەتی دابەشکردووە، کەچی هێشتاش ڕۆژانە ئەوانەی بەدەست هەژارییەوە دەناڵێنن ڕێژەکەیان لە تورکیا و ئێران زیاترە.

بەپێی دواین ڕاپۆرتی نەتەوەیکگرتووەکان بۆ بەدیهینانی ئامانجەکانی گەشەپێدانێکی بەردەوام SDG17 ڕێژەی ئەو کەسانەی لە عێراق دا بە هەژار دادەنرێن و ڕۆژانە بڕی 3.65 دۆلارییان دەستدەکەوێت یترە لە 1 ملیۆن و 729 هەزار کەس و ژمارەی ئەوانەشی ڕۆژانە کەمتر لە 2.15 دۆلارییان دەستدەکەوێت دەگاتە نیو ملیۆن کەس. ئەگەریش بەپێی پیوەرەکە لێکدانەوەی ڕێژەی هەژاری بکەین ئەوا عێراق ڕێژەکەی لەم ناوچەیەدا بەتەنیا لە سووریا باشترە و بگرە دوو هێندە و سێ هێندەی ئێران و تورکیایە.

ئێستا، حکومەتی عێراق لەڕێگەی وەزارەتی بازرگانییەوە خەریکی ڕێکخستنەوەی بەشە خۆراکی مانگانەیە بەسەر دانیشتوان و بە ئەلیکترۆنی کردنی پسوڵەی فۆرمی دابەشکردنی خۆراکە، مانگانەش بەشە خۆراک بەسەر هەموو عێراقییەکان بە هەرێمی

کوردستانیشەوە بەبێ جیاوازی سەرچاوەی داهاتی تاکەکان دابەشدەکات، کەچی بەپێی پێوەری نەتەوە یەکگرتووەکان هێشتاش ئەوانەی رۆژانە لە عێراق بڕی خۆراکی پیویستیان دەستناکەوێت بۆ تەندروستییەکی باش و چالاک رێژەیان لە 2025دا 16.1%، واتە لە عێراق سەروو 7 ملیۆن و 425 هەزار کەس رۆژانە خۆراکی پێویستیان بۆ تەندروستییەکی باش و چالاک نییە.

لەڕووی پەروەردەییەوە، بەپێی دواین سەرژمێری رێژەی ئەو منداڵانەی تەمەنیان لەنیوان 4-6 ساڵ لە عێراق 11.16% ی دانیشتوان پێکدەهێنن، واتە بەژمارە 5 ملیۆن و 146 هەزار و 857 منداڵن، کەچی ئەوانەی دەخرینە بەردەم پرۆسەیەکی خوێندنی رێکخراوە وەک باخچەی ساوایان ژمارەیان نزیکەی 895 هەزارە.

تەندروستییەکی باش و دابینکردنی خزمەتگوزارییە سەرەتاییەکان و دەستڕاگەیشتن یاخود ئاسان بەردەستبوونی خزمەتگوزارییەکانی وەک گواستنەوەی گشتی، ئاوی خاوێن،، وزەی هەرزان و بنیاتنانی ژێرخانی کەرتە جیاوازەکان یەکێکی دیکەیە لەو بنامایانەی هەم پێناسەی حکومڕانییەکی باش دەکات و هەم دەرخەری خۆشگوزەرانی دانیشتوان.

بەپێی پێوەری نەتەوەیەکگرتووەکان هەر عێراقییەک کەمتر لە 6 ساڵ بە بەراورد بە هەریەکە لە دانیشتوانی تورکیا و ئێران دەژین و ژمارەی ئەوانەشی بەهۆی هەوای پیسەوە سالانە گیان لەدەستدەدەن دوو هێندەی تورکیا و ئێرانە.

نزیکەی چەند ساڵیکە لە عێراق دا بانگەشەی بە بانکیکردنی دامەزراوە دارایییەکان و رۆژانی رابردووش حکومەتی عێراق و بانکی ناوەندی رایگەیاند کەوا لە دامەزراوەکانی حکومەتدا پارەی کاش وەرناگرێت و هەمووی دەبێت بەکارتی بانکی لە تەممووزی 2025وە، بەڵام بەپێی پێوەری نەتەوەیەکگرتووەکان عێراق لەنیو وڵاتانی دراوسێدا و تەنانەت لە سووریاش نزمترین ئاست و بەجیاوازییەکی گەورە لەدوای هەر چوار وڵاتەکەوەیە، بەشێوەیەک رێژەی

ئەوانەی تەمەنیان لەسەروو 15 ساڵەوەیە و لەکۆی دانیشتوان و کارتی بانکیان هەیە لە عێراق رێژەکە 18.6%، لە سووریا 23%، لە ئێران 90% و لە تورکیا 74.1%.

پێوەرەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان 17 دانەیە و دەیان لایەنی جیاوازی بۆ هەریەکە لەوڵاتان بەپێی داتا بەردەستەکان هەیە، بەڵام لێرەدا بەکورتی هەندێک لەخاڵە سەرەکییەکانی هەریەکە لەو 17 ئامانجەی کەوا داینراوە بۆ دانیشتوانی هەریەک لە وڵاتان بەدی بێت تاوەکو 2030 لە عێراق، ئێران، تورکیا و سووریا دەخەینەڕوو.

خشتەی 1: رێژە و خاڵبەندی عێراق بۆ 17 پێوەرەکەی نەتەوەیەکگرتووەکان لە 2025

ئامانجەکان	پێوەر	عێراق	ئێران	تورکیا	سووریا
یەکەم SDG1: نەهێشتنی هەژاری	ئەوانەی ڕۆژانە کەمتر لە 3.65 دۆلاریان دەستدەکەوێت	3.90%	2.50%	1.10%	63.9%
	ئەوانەی ڕۆژانە کەمتر لە 2.85 دۆلاریان دەستدەکەوێت	1.00%	28.50%	0.7%.	0.90%
دووەم SDG2: نەهێشتنی برسێتی	ڕێژەی ئەوانەی کەوا ڕۆژانە بڕی خۆراکی پێویستیان دەستناکەوێت بۆئەوەی تەندروستییەکی باش و چالاک بن	16.10%	34%	6.50%	2.5%.
سێیەم SDG3: تەندروستی باش و خۆشگوزەرانی	تەمەنی دانیشتوان بە ساڵ (تەمەن درێژی لەنیو دانیشتوان)	72.3	77.2	77.7	72.1
	بەهۆی خراپی کوالیتی هەواوە بۆ هەر 100 هەزار دانیشتوانێک	90	58	46	95
	ڕووداوی هاتووچۆ بۆ هەر 100 هەزار دانیشتوانێک	21.5	20.3	6.5	29.9
چوارەم SDG4: گیرکردن بەشێوەیەکی باش	ڕێژەی ئەو منداڵانەی لەنێوان تەمەنی 4-6 ساڵ و دەچنە بەردەم پرۆسەیەکی فێربوونی ڕێکخراو وەک باخچەی ساوایان	17.40%	59.80%	99.20%	46.5%.
	ڕێژەی خوێندەواری لەنێو دانیشتوان کە تەمەنیان لەنێوان 15-24 ساڵدایە	94%	98.80%	100%	98%
پێنجەم SDG5: یەکسانی ڕەگەزی	ڕێژەی ئەو ئافرەتانەی بەڕامبەر پیاو پرۆسەی خوێندنیان وەرگرتووە	70.60%	99.90%	84.40%	81.30%
	ڕێژەی ئەو ئافرەتانەی بەڕامبەر پیاو بەشداریی بازاڕی کاریان کردووە	15%	20.30%	50.90%	21.20%
	ڕێژەی بەشداریی ئافرەت لە پەرلەمان	28.90%	4.90%	19.90%	9.60%
شەشەم SDG6: ئاوی پاک و پاکوخاوێنی	ڕێژەی ئەوانەی توانای دەستگەیشتن بە خزمەتگوزاری ئاوی خاوێن هەیە	98.40%	97.70%	97.00%	94.10%
حەوتەم SDG7: وزەی پاک و هەرزان	ڕێژەی ئەوانەی توانای دەستگەیشتن بەکارەبا هەیە	100%	89%	100%	100%
	ڕێژەی دانیشتوان بۆ دەستگەیشتن بە وزەی پاک و تەکنەلۆژیا بۆ دروستکردنی خۆراکی ڕۆژانە	99.40%	95.80%	95.10%	90.50%
	بەکارهێنانی وزەی نوێبووە لەکۆی وزەی بەکارهێنراوی ڕۆژانەی دانیشتوان	1.10%	0.80%	12%	1.10%
هەشتەم SDG8: کاری ڕێکوپێک و گەشەی ئابووری	گەشەی ئابووری GDP(0 خراپترین و 100 باشترین).	62.6	55.2	75.6	67.4
	قوربانیانی کۆیلایەتی نوێ (بۆ هەر 100 هەزار لە دانیشتوان)	5.5	7.1	15.6	8.7
	ڕێژەی بێکاری لە کۆی هێزی کار بۆ ئەوانەی تەمەنیان 15ساڵ و زیاترە	15.30%	9%	-	12.70%
نۆیەم SDG9: پیشەسازی و داهێنان و ژێرخان	ڕێژەیەیی دانیشتوانی گوندەکان کە دەستڕاگەیشتنیان بەرێگاکانی هاتووچۆ لە هەموو وەرزەکان	83.50%	83.5	98.70%	84.50%
	دەستڕاگەیشتن بە بەکارهێنانی تینتەرنێت	81.70%	79.60%	87.30%	84.50%
	بەرزی ئاستی ڕانکۆکان بەپێی پلەبندی تایمز هایەر ئیدوکەیشن بۆ ڕانکۆکان لەم وڵاتانەدا تێکڕای 3 ڕانکۆ باشی وەرگرتووە (0 خراپترین و 100 باشترین)	31	50.9	50.2	17.8
	لێکۆڵینەوە بڵاوکراوەکان لە گۆڤارە زانستی و تەکادیمییەکاندا (بۆ هەر 1000 کەس لە دانیشتوان)	0.6	0.8	0.8	0.1
	ڕێژەی دابینکردنی خەرجی لێکۆڵینەوە و پەرەپێدانە لەلایەن دەوڵەتەوە بۆ تێکڕای کۆی گەشەی بەرهەمی نێوخۆیی	0.00%	0.70%	13%	0.10%
دەیەم SDG10: سنووردارکردنی شێوازەکانی نایەکسانی	دەستنیشانکردنی کەمکردنەوەی نایەکسانی جینی کۆفیشنت (0 باشترین و 100 خراپترین	29.5	34.8	44.4	26.6
یانزەیەم SDG11: شار، گۆمەڵگە بەردەوامیپێدراوەکان	ڕێژەی دانیشتوانی شارەکانە کەوا لە گەرەکە هەژارەکاندا دەژین	49.30%	44.70%	14.10%	41.10%
	دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوەی ئاوی خاوێن بە بۆری لەنێو ڕێژەی دانیشتوانی شارەکان	88.20%	99.60%	98.30%	85.50%
	لە ڕێژەی دانیشتوان کەتوانی دەستڕاگەیشتنی تاسانیان بەگواستنەوەی گشتی لە شارەکاندا	8.10%	52%	80.60%	-
دوانزەیەم SDG12: بەکاربردنی بەرپرسانە و بەرهەمهێنان	زبڵ و خاشاکی (کیلۆگرام/تاکیک/لەهەرڕێکخدا)	1.1	0.6	-	0.6
	پاشماوە تەلیکترۆنییەکان کە کۆنەکرێنەوە (کیلۆگرام/هەر تاکیک).	6.1	9.3	10.5	5.6
سیانزەیەم SDG13: ڕێوشوێنەکان بۆ گۆڕانی کەشوهەوا	دەردانی دووانەئۆکسیدی کاربۆن لە سووتانی بەرهەمەکانی بەرهەمهێنانی چیمەنتۆ وە (کەسێک لەکاربۆن).	3.9	9.2	5	1.1
	دەردانی گازە گەرمخانەییەکان "گرین هاوس (کەسێک لەکاربۆن)	1.4	1.2	2.8	0.7
	دەردانی دووانەئۆکسیدی کاربۆن لە هەناردەکردنی بەرهەمەکانی کاربۆنییەکان "هوت و گاز" (کەسێک لەکاربۆن)	11.7	2.1	0	-
چواردەیەم SDG14: ژیان لەژێر ئاودا	ڕێژەی گرتنی ماسیە و دواى فرێدەرێت	2.8%.	3.90%	5.4%.	8.30%
پانزەیەم SDG15: ژیان لەسەر وشکانی	ڕێژەی تێکڕای ڕووبەری پارێزراوە لە شوێنەکانی زەوی بۆ جۆراوجۆری زیندەوەران	5.60%	67.20%	2.30%	0%
	لەئاوچوونی دارستانەکان (بەتری چوارگۆشەکانکێک)	3.9	13	7	0.8
شانزەیەم SDG16: ئاشتی و دادوەری و دامەزراوەی بەهێز	خۆکوشتن (بۆ هەر 100 هەزار لە دانیشتوان)	9.5	2.4	3.2	2.1
	تیندێکسی هەستکردن بەگەندەڵی لە وڵاتەکەدا (0 خراپترین و 100 باشترین)	26	23	34	12
	بەشداریکردنی منداڵان لە کار	4.50%	-	3.80%	-
	تاڵاوی ڕۆژنامەگەری (0 خراپترین و 100باشترین)	30.7	16.2	29.4	15.8
حەڤدەیەم SDG17: هاوبەشیکردن بۆ ئامانجەکان	ڕێژەی خەرجی حکومەتە بۆ کەرتی تەندروستی و پەروەردە لەکۆی گەشەی بەرهەمی نێوخۆیی GDP سالانە	-	5.60%	5.4	6.50%

سەرچاوە: راپۆرتی ئامانجەکانی گەشەپێدانێکی بەردەوام، 24ی حوزەیران 2025.

[1] دەبێت ڕەچاوی ئەوە بکەین لە بەراوردی وڵاتان کە داتاکان هێی هەمان ساڵ نین بۆ هەر چوار وڵاتەکە، بەڵکوو لە هەندێک پیوەرە داتا بەردەست نەبووە یاخود داتای ساڵی پێشووتر بەکارهاتووە.

(-) مانای وایە داتای بەردەست نییە

کۆتایی

ئەم ڕاپۆرتە ڕەهەندی دیکەی لەبارەی هەریەکە لەو ئامانجەوە خستووەتەڕوو بۆ هەریەکە لە عێراق و وڵاتانی دراوسێ، بەڵام ئەم چوار تەوەری هەژاریی، برسێتی و خۆشگوزەرانی و پێوەرە دارایەکان لەو بنەما سەرەکییانەن بۆ گەیشتن بە بەدیهێنانی ئامانجەکانی دیکە لە پێشەوەن. هەرچەندە دەوڵەتی فیدراڵی ساڵانە پلانی ستراتیژی و نیشتمانی و تەنانەت خەرجییەکی گەورەش دەکات بۆ نەهێشتنیان و باشکردنی ڕەوشی ئابووری، بەڵام بەپێی داتاکانی نەتەوەیەکگرتووەکان تاوەکو 2030 بەدی نایەت.

ڕەوشی دانیشتوان و ئاستی حکومڕانییەکەی ئەم چوار وڵاتەی لە خشتەکەدا هاتووە ئاماژەیەکی ڕوونە بەوەی کە تریندی بەرەو باشبوون نییە و عێراق لەریزبەندییەکەدا لەنیو 190 وڵاتدا پلەی 113مینی گرتووە، واتە تۆزیک ڕەوشی لە سووریا باشترە کە سووریا پلەکەی 131مین لەنیو 190 وڵاتدا.

خاڵیکی گرنگیش لێرەدا ئاماژەی بۆ بکەین ئەوەیە کە ئەو وڵاتانەی داتاکانیان زیاتر بەردەستە و ستراکچەری حکومرانییەکەی بەهێزە لەهەر 17 ئامانجەکەوە نزیکترن بۆ بەدیهێنانی تاوەکو وڵاتانی لاواز و نەبوونی داتا وەکو لە کۆی داتابەیسی 190 وڵاتەکەدا هاتووە و لە داتای ئەم چوار وڵاتەشدا بەرووندەردەکەوێت، بۆ نموونە لەنیو ئەم چوار وڵاتەدا عێراق و سووریا بەرێژەی 11% و ئێران بەرێژەی 3% و تورکیا 1% داتا بەردەست نییە، هەروەکو چۆن تورکیا لە هەر 17 ڕووەکەوە لەم سێ وڵاتەی دیکە باشتر بوو.

هەروەها، ساڵی ڕابردووش لەکاتی ڕاگەیاندنی خەڵاتەکانی نۆبڵی 2024دا، نۆبڵی ئابووری بۆ دوو مامۆستای زانکۆ و ئابووریناسی پەیمانگەی تەکنەلۆژی ماسوچوست MIT بوو کە لە لێکۆڵینەوەکانیاندا یەکێک لەو خاڵانەی دۆزییانەوە ئەوەبوو کە ئەو وڵاتانەی دامەزراوەی بەهێزییان نییە ئەوا دواکەوتوون و شکست دەهێنن.

لەکۆتاییدا، لە عێراق لەنیو ئەم 17 ئامانجەدا 9 ئامانجیان ئاڵینگاری سەرەکی و 4 ئامانجیان بەربەستی گرنگ و 3 دانەشیان بەربەستی جیاوازییان دێتەڕێ بۆ بەدیهێنانی تاوەکو 2030، بەتایبەتیش ئاڕاستەی هیچکامیان بەرەو ئەوە نییە بەدی بێت.

سەرچاوە:

Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G., Iablonovski, G. (2025). Financing Sustainable Development to 2030 and Mid-Century. Sustainable Development Report 2025. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press. DOI: https://doi.org/10.25546/111909